

КАЛАКУРА Я.
МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРІОГРАФІЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ: НАУК.-МЕТОД. ПОСІБ. –
К.: ВПЦ «КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»,
2018. – 319 с. (ПЕРШИЙ ТИРАЖ –
2016 Р.)

Слабким місцем сучасної української історичної науки, цілком виправдано, уважать недостатню увагу до теоретико-методологічних підстав наукового пошуку. Водночас пострадянська трансформація, важливою частиною якої було шукання нових концептуальних моделей історичного знання, не дала однозначної відповіді щодо подальших перспектив його розвитку. Українські історики, пройшовши непростий шлях дистанціювання від методологічного

монізму та відмови від ідеологічної зашореності радянських часів, опинилися на своєрідному роздоріжжі. Актуальною дилемою для багатьох колеґ і досі залишається, чи можливо поєднати, з одного боку, національні традиції історієписання, а з іншого – теоретичні надбання зарубіжних істориків та інтегруватися у світовий історіографічний простір? Така ситуація надає методологічним дослідженням принципового першорядного значення.

Українська історіографія як спеціальна галузь історичної науки особливо потребує сучасної теоретико-методологічної основи. Доволі показовим проявом теоретичного нігілізму продовжують залишатися кваліфікаційні праці вітчизняних істориків – кандидатські й докторські дисертації. Своєрідною «притчею во язиціх» стали стандартизовані методологічні розділи в більшості з них, які не містять інформації про реальні концептуальні засади проведених досліджень, а складаються з формалізованого переліку наукових принципів і методів, більшість з яких уже безнадійно застаріли.

Останнім часом ситуація поступово поліпшується завдяки важливим концептуальним працям Л.Зашкільняка¹, І.Колесник², В.Підгаєцького³, Т.Попової⁴, О.Яся⁵ та інших колеґ-історіографів. Однак процес методологіч-

¹ *Зашкільняк Л.* Сучасна світова історіографія: Посіб. для студ. іст. спец. ун-тів. – Л., 2007. – 312 с.

² *Колесник І.* Українська історіографія: концептуальна історія. – К., 2013. – 566 с.

³ *Підгаєцький В.В.* Основи теорії та методології джерелознавства з історії України ХХ ст. – Дніпропетровськ, 2001. – 392 с.

⁴ *Попова Т.Н.* Історіографія в лицах, проблемах, дисциплінах: Из истории Новороссийского университета. – Одесса, 2007. – 533 с.

⁵ *Ясь О.* Історик і стиль: Визначні постаті українського історієписання у світлі культурних епох (початок ХІХ – 80-ті роки ХХ ст.): У 2 ч. – Ч.1. – К., 2014. – 587 с.

ного переозброєння вітчизняного історіографічного цеху знаходиться тільки на початку свого шляху. Тому можна лише вітати появу нових видань методологічного спрямування, особливо коли вони мають дидактичний характер. Останні надзвичайно важливі для підготовки майбутніх істориків, особливо для виховання в них належної методологічної культури, яка повинна слугувати запорукою якісної фахової дослідницької діяльності. У зв'язку з цим варто звернути увагу на доробок знаного українського історіографа Ярослава Степановича Калакура, перу якого належать численні історіографічні та джерелознавчі студії, у тому числі й дидактичного спрямування. Серед них особливий інтерес становить науково-методичний посібник із методології історіографічного дослідження, який 2018 р. побачив світ другим накладом (перший – 2016 р.) у видавництві Київського національного університету ім. Т.Шевченка.

До розгляду методологічних проблем Я.Калакура звертається не вперше. Так, у популярному серед студентів-істориків курсі лекцій «Українська історіографія» розглянуто теоретико-методологічні засади та основні етапи розвитку вітчизняної історіографії⁶. Зокрема наголошується на тому, що саме історіографія найповніше концентрує у своєму дослідному арсеналі методологічні засади, теоретичні узагальнення і практичний досвід історичного дослідження. Також розглянуто складові елементи методологічного інструментарію історіографа, до якого автор включив систему принципів (правил) дослідження, методів, прийомів, способів історіографічного пізнання, спеціальних засобів дослідження.

До найважливіших правил історіографічного дослідження Я.Калакура відносить принципи історизму, системності, об'єктивності, усебічності, наступності (спадковості). При цьому акцентується увага на тому, що вказані принципи в історіографії мають певну специфіку, зумовлену особливостями генези історичних знань. Найбільш проблемним у цьому переліку видається принцип об'єктивності. Випереджаючи подібні сумніви, Я.Калакура погоджується з тим, що специфіка кожного історіографічного явища, домінування суб'єктивного фактора (власне особи автора тексту, що досліджується) «робить неможливим досягнути абсолютної об'єктивності». На нашому розумінні евристичної продуктивності вказаного принципу зупинимось пізніше. Зрештою, автор наголошує на комплексному підході до залучення зазначених методологічних принципів. Другий компонент методологічного інструментарію історіографа охоплює комплекс основних дослідницьких методів: історіографічного аналізу, синтезу, типологізації наукових напрямів, порівняльного аналізу тощо. Окремо звернуто увагу на продуктивності використання біографічного методу, який здебільшого спирається на опрацюванні джерел особового походження. Третій компонент методологічного інструментарію історіографа представлений допоміжними або спеціальними засобами наукового пізнання, серед яких найпродуктивніші – інформаційно-комунікаційні технології.

⁶ Калакура Я. Українська історіографія: курс лекцій. – К., 2004. – С.23–35; Його ж. Українська історіографія: курс лекцій. – 2-ге вид., допов. – К., 2012. – С.23–35.

У курсі лекцій до теоретико-методологічних проблем історіографії, цілком виправдано, також віднесено й використання відповідного понятійно-термінологічного апарату. Тут дохідливо пояснюються відмінності історіографічного процесу від історіографічної ситуації. Я.Калакура також стисло зупиняється на особливостях власне українського історіографічного процесу. Наводиться авторське тлумачення схоларної групи історіографічних понять «напряму», «течія», «наукова/історична школа». Поняття «історіографічний факт» диференційовано від поняття «історичний факт», як «факт-знання» від «факту-події». На проблемі сучасної інтерпретації поняття історіографічного факту в його епістемологічному прочитанні також зупинимось пізніше.

Повертаючись до тексту науково-методичного посібника «Методологія історіографічного дослідження», треба зауважити, що автор переконливо доводить важливість та актуальність підготовки вказаного видання, які детерміновані необхідністю поглибленого опрацювання теоретичних і методологічних засад історичного й історіографічного пізнання. Адже теорія історіографії, її теоретичне та методологічне підґрунтя потребують постійного розвитку й оновлення, дедалі повнішого висвітлення в дидактичній літературі, оскільки залишається чимало дискусійних питань, серед яких трактування сутності та особливостей цієї галузі знань, її предмета, об'єкта, структури, понятійно-термінологічного апарату. Тим більше, що у сучасних умовах помітно змінюється образ історіографії, в якому дедалі більше превалює орієнтація на дослідження широкого «історіографічного дискурсу», включно з дискурсивним практиками не тільки історієписання, але й найрізноманітніших зовнішніх рефлексій цього процесу. Поза сумнівом, нових підходів потребує й осмислення сучасної методики історіографічних студій, її модернізація на основі новітніх інформаційних технологій, удосконалення методів пошуку, виявлення та опрацювання історіографічних джерел, встановлення їх достовірності, верифікації й інтерпретації.

Посібник має чітко визначену мету: з'ясувати сутність теоретико-методологічних засад історіографічного дослідження як вищого рівня історичного пізнання, розкрити сучасне розуміння змісту понять «методологія», «методологічний інструментарій»; розглянути основні етапи та компоненти пізнавального процесу, насамперед принципи, методи, засоби роботи з джерелами та створення наукових текстів. Відповідно до мети сформульовано цілісний комплекс завдань, реалізація яких дозволила дослідити раціональну зумовленість історіографії як спеціальної галузі історичної науки про історію її розвитку, розглянути сучасні концепції історіографії, розкрити специфіку історіографічного дослідження; з'ясувати зміст понять теорія і методологія історіографічного пізнання; охарактеризувати теоретичний та практичний виміри основних компонентів методології: принципів, методів і засобів пізнання; визначити найефективніші методи й засоби наукового пізнання та їх специфіку в історіографії; висвітлити організаційно-технологічні аспекти основних етапів науково-дослідного процесу. Успішному втіленню доволі складного науково-навчального проекту сприяла добре продумана логічна структура посібника, що складається зі вступу, 8 розділів, 45 підрозділів, висновків, бібліографії, тематичного покажчика, низки додатків.

Автор опрацював величезний пласт української та зарубіжної літератури з історіографії й методології, зокрема праці сучасних фахівців Я.Грицака, Я.Дашкевича, Л.Зашільняка, І.Колесник, К.Кондратюка, В.Космини, Т.Попової, О.Реєнта, В.Смоля, С.Стельмаха, В.Тельвака, О.Удода, В.Яремчука, О.Яся та інших, проаналізував проблематику історіографічних студій і дисертаційних праць, опублікованих та захищених упродовж останнього двадцятиріччя, узагальнив досвід дослідницької діяльності в галузі історіографії відповідного відділу Інституту історії України НАН України, низки університетських кафедр, виявив проблемні місця та дійшов висновку про те, що методологічні проблеми історіографії потребують значно більшої уваги й подальшого опрацювання.

Привертає увагу те, що в посібнику представлено сучасне розуміння змісту понять «методологія» й «методологічний інструментарій». Так, методологію історіографічного дослідження визначено як систему основоположних правил і знань про підстави організації історіографічних студій та фундаментальні засади їх здійснення, як дисципліну про теорію і практику, шляхи, методи, засоби наукового пізнання, процесу нарощування історичних знань (с.99). При трактуванні принципів, методів та способів історіографічного пізнання автор розкрив їх розуміння і значення, висвітлив основні етапи та компоненти безпосереднього дослідницького процесу у сфері історіографії: від постановки проблеми, формулювання теми, вибору методики роботи з джерелами до створення наукового тексту, його апробації та впровадження результатів, а також сучасну техніку науково-дослідної роботи.

Книгу відкриває розділ, присвячений з'ясуванню місця й ролі історіографічного дослідження у структурі історичної науки. Тут на основі різноманітних вітчизняних і зарубіжних джерел, а також авторських рефлексій розкрито сутність історіографії як спеціальної галузі історичної науки, що вивчає зародження, трансформацію історичних уявлень і знань у наукову систему, її конституювання й інституціоналізацію, формування історичної свідомості. Наведено різні трактування поняття «історіографія» та їх трансформації у просторі й часі. Зауважено розмаїття поглядів щодо визначення дисциплінарного статусу історіографії та змісту, який надається кожному з них (утилітарного – як спеціальної галузі історичної науки, парадигмального – як науки про історію історіографічного процесу, узагальнюючого – як складової інтелектуальної історії, інтегруючого – як наукознавчої дисципліни). Визначено найголовніші завдання сучасної історіографії, котрі полягають у дослідженні внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку історичної науки, впливу історико-філософських течій на продукування історичного знання, виявленні взаємовпливів контексту історичного часу, особливостей культурної епохи й історичного пізнання, оновленні методологічного інструментарію, дослідженні творчого шляху окремих істориків, наукових історичних шкіл, примноженні дослідницьких традицій, формуванні наукової етики.

Зазначений авторський виклад спонукає до адекватного розуміння історіографії як складної інтелектуальної конструкції, а не примітивного уявлення про неї як про перелік/конгломерат певної кількості праць із тієї чи іншої проблеми, що, на жаль, має поширення навіть у середовищі професійних істориків.

Не буде зайвим нагадати про необхідність постійного сенсорного оновлення історіографії відповідно до інтелектуальних і соціальних викликів сьогодення. Одним зі шляхів модернізації може слугувати концептуальна історія української історіографії, запропонована й опрацьована І.Колесник. Такий підхід зумовлений нагальною потребою «ментальних конвенцій, тобто домовленостей, уточнень і роз'яснень» щодо функціонування концепту «історіографія». Останній органічно охоплює теорію та історію історичної науки⁷. За І.Колесник, у добу інформаційного суспільства ускладнюються й урізноманітнюються функції історіографії, до яких дослідниця зараховує категоризацію історичного знання, концептуалізацію нових слів-понять як оперативних одиниць знання; запозичення понять із різних неісторичних (і навіть негуманітарних) галузей знання; стандартизацію й унормування мови історичної науки та власної терміносистеми; реактуалізію старих понять, ідей, теорій, котрі в нових умовах наповнюються новим змістом; адаптацію загальних понять з одного культурного поля на інше, пристосування їх для використання на конкретному історично-національному ґрунті⁸.

До речі, у статті, опублікованій 2017 р., Я.Калакура, визнаючи персональну роль І.Колесник у дослідженні цієї проблеми, детально зупинився на концептуалізації української історіографії як закономірному процесі визначення її концептів, системи когнітивних ознак, насамперед категоріально-понятійних, їх значення в інтелектуальній, дослідницькій і педагогічній діяльності⁹. Зокрема тут розглянуто семантичні відмінності між поняттями «концепт», «концепція», «концептуалізація». Концептуальну історію української історіографії визначено як «методологічний механізм процесу формування, інституціалізації та функціонування поняттєво-термінологічного апарату історіографії, генеза його оновлення шляхом взаємодії історії з іншими сферами гуманітарного знання, як-от соціологія, культурологія, літературознавство, психологія»¹⁰.

Отже розмова про сутність історіографії наочно розкриває її амбівалентну природу і ставить на порядок денний розгляд питання про реальне співвідношення історії та історіографії (теорії й історії історичної науки). Чи історіографія є лише своєрідною «надбудовою» у системі історичного знання, яка фіксує його генезу, становлячи третій, «узагальнюючий», рівень рефлексії щодо минувшини (перший представлено в історичних джерелах, другий – у текстах істориків)? Чи історіографічні знання мають значно більшу автономію й кореспондуються лише з історичним знанням, яке априорі не спроможне до повноцінного відображення минувшини? Цілком зрозуміло, що ствердна відповідь на перше або друге питання передбачає принципово інший підхід до визначення методології історіографії, передовсім у тому, чи її розглядаємо як складову частину методології історичної науки, чи погоджуємося з тим, що історіографія має базуватися на власній методології.

⁷ Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. – С.24.

⁸ Там само. – С.25.

⁹ Калакура Я.С. Методологічні засади концептуалізації української історіографії // Symposium Historiographicum Czercasiensium = Черкаський історіографічний симпозиум / За ред. В.Масненка. – Т.ІІ (Нові сенси історичного знання). – Черкаси, 2017. – С.9–20.

¹⁰ Там само. – С.13.

Перша позиція полягає у сумнівах щодо існування особливих/окремих методів історіографічного дослідження. Ба більше, ідеться про умовність самого визначення поняття «історіографічні методи». Зокрема прикладом такого підходу можуть слугувати погляди російського дослідника В.Прядейна, який стверджував, що «необхідно шукати не стільки “особливі методи історіографічного аналізу”, скільки виокремлювати специфіку застосування загальнонаукових та історичних методів дослідження в історіографії»¹¹. Аналогічної позиції дотримується молодий, але досить продуктивний російській історіограф В.Тихонов, котрий погоджується лише на те, що «історичні методи, застосовані в історіографічних дослідженнях, мають свою суттєву специфіку»¹².

Друга позиція полягає у формулюванні власне історіографічних методів дослідження, що й відображено в посібнику Я.Калакури. Якщо розвинути вказаний підхід, то вихідною тезою для історіографа в пошуку своєї методології є визначення ієрархії власної наукової галузі. Чи історіографія похідна від історії? Певним чином так, оскільки вона справді відокремилася у самостійну галузь історичних знань пізніше, ніж конституювалась історія як академічна наука. Але у сенсі рівня інтерпретації отриманого знання історіографія не може розглядатися як підпорядкована історії. Навпаки, вона пропонує вищий порівняно з нею ступінь узагальнення. Відповідно історіографія як історія історичної науки може розглядатися як похідна від історії науки взагалі. Отже при пошуку методологічних орієнтирів історіограф має орієнтуватися саме на історію науки та наукознавство. Звідси зростає увага до концептуальних засад, сформованих класиками цього жанру Т.Куном, К.Поппером, І.Лакатошем, П.Феєрабеном, П.Галісоном, Л.Дастоном та ін. Методологія наукознавства, на нашу думку, може бути своєрідною матрицею (системою координат), у межах якої конструюється, власне, методологія історіографічного дослідження.

Важливою методологічною сентенцією, до речі, домінуючою у сучасній історії науки, є відмова від певних універсальних підходів (тотальної детермінованості) й повна заміна їх на плюралістичні. Тут, очевидно, буде доречним твердження П.Феєрабена: «Будь яка методологія – навіть найбільш очевидна – має свої межі»¹³. На підтвердження цієї думки, для історіографів більш переконливим прикладом може слугувати провал претензій так званої марксистської методології (історичного матеріалізму, матеріалістичного погляду на історію) на універсальність у дослідженні як самого минулого/історії, так і історії історичної науки. Вочевидь більш продуктивним та дієвим виявився плюралізм методологій. Звідси можна зробити умовивід, що методологічні засади історичного дослідження не тотожні методології власне історіографії.

Тут варто сформулювати питання, яке поки не має однозначної відповіді – яка методологія дослідження самої методології історіографії? Як обрати

¹¹ Прядейн В.С. Актуальные вопросы методологии историографических исследований. – Екатеринбург, 1995. – С.34.

¹² Тихонов В.В. Методы историографии: современное состояние и перспективы. [Електронний ресурс]: http://www.cliohvit.ru/view_post.php?id=41

¹³ Фейерабенд П. Против метода: Очерк анархистской теории познания / Пер. англ. А.Л.Никифорова. – Москва, 2007. – С.52.

методи для дослідження методів? Цікавий варіант відповіді на поставлене питання запропонував В.Ващенко на Міжнародній науковій конференції «Цінності в польській та центральноєвропейській історіографії з кінця XVIII до початку XXI ст.», яка відбулася на базі Гданського університету у жовтні 2016 р. За згодою автора наводимо логіку сформульованого ним парадоксу («апорії») щодо дослідження методології в гуманітарних науках:

1. В гуманітарних науках (історієписанні також) методологія завжди є семантико-лінгвістичною конструкцією й виступає формою унормованих формальних операцій з текстами.

2. Як семантико-лінгвістична (мовна) конструкція «методологія» відповідає на питання «як?» досліджуються (перепрочитуються, перекладаються, конструюються тексти), у той час як «предмет/об'єкт» окреслюється/визначається питанням «що?» досліджується (які тексти, лексеми, дискурси попадають у поле зору дослідження).

3. Парадоксальна пізнавальна ситуація виникає, коли методологія («як») сама постає як предмет (об'єкт) вивчення, тобто набуває не притаманної їй запитувальної «функції» («що?»).

4. Таким чином, дослідник методології опиняється в пізнавальній ситуації гомотавтології – «дзеркального» подвоєння «як?», одне з яких виступає ситуативним «що?». Проблема: за допомогою яких методів (одних «як» – семантико-лінгвістичних конструктів) можливо дослідити інші методи («як»)? Як уникнути цього та досягти стану гетеротавтології?

5. Дослідження однієї методології за допомогою іншої можливе лише тоді, коли зіцплена пара «як» не є рівнозначною в історичній (темпоральній) та семантико-лінгвістичній перспективі – коли одна «методологічна мова» («парадигма» «пост»), що належить «сучасності», містить правила переробки кодів, котрі притаманні іншій – попередній «методологічній мові» («парадигмі» «до»).

6. Звідси парадоксальний висновок, який впливає з наведених міркувань (фактичного залучення теореми Геделя щодо неповноти формальних систем і формальних мов, а саме формальною мовою є будь-яка методологія): методи позитивістів не можуть бути досліджені в межах позитивізму, а лише з перспектив постпозитивізму й далі до сучасності; методи модернізму не можуть бути досліджені в межах модернізму, а лише з перспектив постмодернізму й далі тощо.

На нашу думку, можна спостерігати й інший парадокс «методологічного дисонансу» – ситуацію, коли історичний текст, створений у більш сучасній методологічній парадигмі, аналізується з позицій тієї методології, яка йому передувала. Скажімо, постмодерністський текст аналізується з позицій модернізму. Тут уже постає питання: чи може попередня «методологічна мова» («парадигма» «до») містити правила переробки кодів, котрі притаманні іншій, сучасній, «методологічній мові» («парадигмі» «пост»)? Тому, вочевидь, такий підхід стає методологічно «сліпим».

Повертаючись до посібника Я.Калакури, зауважимо, що окремий його підрозділ присвячено українській історіографії, зокрема з'ясуванню її концептуального визначення, процесу становлення та сучасного розуміння.

Викладене тут авторське бачення проблеми, на нашу думку, важливо врахувати при визначенні подальших перспектив розвитку вітчизняного історієписання, передовсім щодо можливостей оновлення національного нарративу. Певного уточнення потребує лише твердження автора, що інституціоналізація української історіографії відбулася в добу Української революції 1917–1921 рр. (с.26) Вочевидь тут необхідно розрізнити процеси конституювання та інституціоналізації історіографії як національної. Якщо перший справді можна простежити за її суспільним визнанням, як, власне, у науковому середовищі (включно з міжнародним), так і в межах ширшої суспільної опінії, то другий пов'язаний безпосередньо з дисциплінарним визначенням, формуванням наукових інституцій, розбудовою наукових комунікацій, підготовкою кадрів, які забезпечують стає її функціонування. Стосовно української історіографії, то її інституціоналізація тільки-но розпочалася в революційний період (від декларування/створення блоку гуманітарних установ Академії наук), а завершилася вже в післяреволюційний із наступним відновленням у наш час. Тут доречно врахувати й думку Т.Попової про історіографію «як за-сіб самопізнання й самоідентифікації історика та самої історичної науки»¹⁴.

Далі в посібнику викладено загальну структуру історіографії та її між-дисциплінарні зв'язки. До запропонованої типово-видової типології, яка охоплює загальну, галузеву, предметну, проблемну, інституціонально-організаційну та персоналістичну історіографію (біоісторіографію) (с.38), на нашу думку, можна додати ще й компаративну (порівняльну) історіографію. Остання стосується дослідження функціонування історичної думки в наукових середовищах, які мають предметом студіювання спільне минуле окремих національних/регіональних спільнот. Прикладом такого типу може бути порівняльний аналіз української, польської, білоруської, литовської, турецької та російської історіографій щодо різних аспектів історії Центрально-Східної та Східної Європи. Деякі дослідники виокремлюють як різновид ще й так звану історіографію «другого ступеня» – тобто історію історіографії. Однак у таке визначення вкладають надто різний сенс. На наш погляд, у цьому випадку йдеться, власне, про теорію та методологію історіографії.

У доступній формі в посібнику розглянуто особливості історіографічного пізнання, визначено предмет, об'єкт, завдання і джерела історіографії, у тому числі й української. Автор цілком виправдано детальніше зупиняється на тлумаченні історіографічного факту та його відмінності від історичного факту. На підтвердження вказаної специфіки наводяться різні траєкторії проведення конкретно-історичного дослідження (факт-подія, факт-джерело, факт-знання) та історіографічного дослідження (факт-знання, факт-знання-джерело, факт-знання – нові знання). Відповідно, фінішний продукт історичного дослідження – факт-знання – стає висхідним для історіографічного пізнання (с.42). Не важко побачити, що перша частина запропонованої схеми похідна від концепції М.Барга про три «постасі» недиференційованого історичного факту:

¹⁴ *Попова Т.Н.* Историография в лицах, проблемах, дисциплинах: Из истории Новороссийского университета. – С.6.

події – «факту» об'єктивної дійсності, повідомлення джерела – «факту», так чи інакше відображеного, і, нарешті, повідомлення (свідчення), яке витримало випробування на автентичність, сприйняте істориком та стало фактом історичної науки. У спрощеній формі ця епістемологічна таксономія справді виглядає як певна послідовність: «історичний факт» – «повідомлення джерела» – «науково-історичний факт»¹⁵. На думку сучасних дослідників, яку розвиває в посібнику Я.Калакура, останній факт і може розглядатися як історіографічний факт, як певний первинний елемент, з якого формується історіографічне знання.

У статті, уміщеній у збірнику «Symposium Historiographicum Czerca-siensium», Я.Калакура поглиблює думку М.Варшавчика про присутність фактору «події» як єдиної ланки у визначенні категорії історичного та історіографічного факту, але в першому випадку в розумінні конкретно-історичної події, яка пов'язана з розвитком історичної науки, у другому – у форматі вже історіографічного знання. Ця ситуація проілюстрована наступним прикладом: «[...] поява кожної нової праці з історії, проведення наукової конференції, утворення наукової інституції, захист дисертаційного дослідження тощо – все це передусім історичні події, факти, але, з точки зору історіографії, вони містять у собі знання або відомості про розвиток історичної науки. В історіографічному факті концентрується конкретний результат, певний доробок дослідницької діяльності історика або групи істориків»¹⁶.

Але при розгляді цього процесу треба враховувати визначальну роль дослідника історіографії, оскільки саме він має надати факту відповідний статус (адже існує безліч фактів із поля історичного знання, які так і не зацікавили історіографів, не стали частиною предметного простору історіографії). Тобто, можна стверджувати, що предметний простір історичних та історіографічних фактів не тотожний.

Самі ж історіографічні факти, вочевидь, мають амбівалентну природу, оскільки вони існують і як явища минулого, і як відображення дійсності у джерелі¹⁷. Водночас простежується тенденція до широкого тлумачення історіографічного факту як будь-якого факту, котрий містить інформацію про розвиток історичної науки і прирощування історичного знання. У безпосередній дослідницькій практиці можна спостерігати своєрідну інструментальну класифікацію історіографічних фактів, вочевидь пов'язану з репрезентативністю джерельної бази. Так, виокремлюються традиційні (основні) історіографічні факти, що дозволяють реконструювати великий масив історичного знання (або певну історичну/історіографічну концепцію) та факти так званого другого порядку, які дають можливість відтворити контекст і культурні цінності епохи, особистість історика. Однак останнім часом, цілком справедливо, помітно зростає увага саме до другої групи фактів, осмислення яких дозволяє більш повно й адекватно реконструювати історіографічний процес.

¹⁵ Барг М.А. Категории и методы исторической науки. – Москва, 1984. – С.150–152.

¹⁶ Калакура Я. С. Методологічні засади концептуалізації української історіографії. – С.17.

¹⁷ Вовк О.Б. Терминологические проблемы историографии: историографический факт и историографический источник // Категоріальний апарат історичної науки: Харківський історіографічний збірник. – Вип.4. – Х., 2000. – С.49.

На нашу думку, поняття історіографічного факту все ж потребує подальшого переосмислення у зв'язку з розширенням предметного поля сучасної історіографії і трансформацією уявлень про роль історика у формуванні історичного знання. Аби не виходити за межі змістовного поля публікації, лише окреслимо найочевидніші аспекти цієї епістемологічної проблеми. До них варто віднести кореляцію між історичним та історіографічним фактом, об'єктивну чи суб'єктивну природу першого і другого, автономність власне історіографічного факту, діалектику зв'язку між історіографічним джерелом та історіографічним фактом. Як можна зауважити, ще М.Барг, попри його загальну марксистську риторику, при визначенні категорії історичного факту вважав таким лише той, який сприйнятий/відрефлексований істориком (усі інші рівні побутування факту подавалися в лапках, тобто як умовні визначення). Тим більше, для оприявлення історіографічного факту зростає суб'єктивна роль історіографа, який, отримавши його з відповідного кола історіографічних джерел, конструює протяжність історіографічного знання. При цьому варто пам'ятати, що у процесі переходу інформації джерела в історіографічне знання дослідник «прищеплює» йому певну систему цінностей, поширених у науці та суспільстві¹⁸, тобто вкладає в нього сучасні дискурсивні практики.

Запропоновані в посібнику Я.Калакури визначення об'єкту і предмету історіографії також спонукає до дискусії, у межах якою варто враховувати основні критерії наукової гносеології, передовсім діалектику взаємин у координатах «об'єкт – суб'єкт» пізнання. Об'єктом української історіографії визначені її «творці, а точніше, результати діяльності окремих осіб або їх груп, причетних до розвитку української історичної науки, формування історичної свідомості» (с.47). Далі автор уточнює, що мається на увазі «діяльність передовсім фахових істориків, наукових історичних установ, інститутів, кафедр, наукових товариств, [...] їх реальний внесок у розвиток історичної науки». Натомість предметом історіографії визначено «закономірності нагромадження знань і розвитку історичної думки, становлення та збагачення історичної науки» (с.46). Цілком доречно зауважено, що предмет історіографічного дослідження пов'язаний з об'єктом пізнання, але далеко не збігається з ними, а роль суб'єкта пізнання відіграє дослідник. В окремому підрозділі (5.4), скерованому на практичні рекомендації молодим історикам, Я.Калакура розглядає діалектику зв'язку між об'єктом і предметом історіографічного дослідження й наводить приклади визначення цих категорій для кількох змодельованих тем. Тут зустрічаємо розширене тлумачення об'єкта – це все те, що досліджується, осмислюється, пояснюється, реконструюється. Відповідно, пріоритетним і домінуючим об'єктом української історіографії визначено українську людину, особистість історика, що має стосунок до продукування історичних знань, до написання історії. Також зазначено, що «об'єктом пізнання в широкому розумінні є історична думка, історичне знання, історична наука, узяті в часовому, просторовому, та людському вимірах і реалізовані у відповідних наукових працях» (с.171).

¹⁸ Там само. – С.50.

Висловимо кілька принагідних міркувань щодо запропонованого в посібнику трактування об'єкта і предмета історіографічного дослідження. Безперечно, що така робоча модель буде корисною для дослідників, особливо для молодих науковців. Але в ній є кілька аспектів, які породжують своєрідну «гносеологічну лабільність». Так, не важко побачити, що історик як «актор пізнання» у запропонованій схемі відіграє амбівалентну роль, оскільки він одночасно є суб'єктом (дослідник-історіограф) та об'єктом пізнання (автор історичного дослідження – «творець знань про історичні події»). Аби уникнути такого змішування основоположних гносеологічних позицій, варто визнати автономність історичного знання, яке продукується чималим цехом істориків, і побутує в науковому й суспільному обігу незалежно від своїх продуцентів (історик як автор не може впливати на подальшу долю сконструйованого ним же знання). Більше того, у сучасному інтелектуальному просторі спостерігається тенденція до десуб'єктивізації та деструктуризації наукового знання (накопичення у віртуальній сфері величезного масиву знань, які не мають атрибутів авторства, та автономного побутування окремих частин, а не цілісних текстів). Усе це спонукає до прописування більш прозорої гносеологічної схеми – дослідник-історіограф як суб'єкт пізнання студіює відповідний об'єкт – історичне знання, продукуючи при цьому нову якість – історіографічне знання. Для порівняння розглянемо визначення, запропоноване свого часу Л.Зашкільняком: «об'єктом пізнання в історіографії є історичні знання, представлені в працях і виступах (лекціях, доповідях) фахових дослідників минулого – істориків, які формують науковий образ минулого на засадах поширених в історичній науці моделей і схем історичного пізнання (дослідження)»¹⁹. Водночас цілком можна погодитися з тим, що у сучасній історіографії помітно зростає увага до постаті історика, причому не тільки в контексті його безпосередньої професійної діяльності, а і як до дієвої особи ширшого інтелектуального простору, із відповідною самоідентифікацією, психотипом, повсякденням тощо.

Предмет же історіографічного дослідження може бути визначений як простір взаємодії суб'єкта й об'єкта пізнання. При цьому суб'єкт (історіограф) використовує наявний у нього методологічний інструментарій із метою «активізації» відповідних сегментів об'єкта. Виходячи з цього, дослідник вибудовує певну уявну модель щодо об'єкта свого зацікавлення. Зрозуміло, що ця предметна модель цілком суб'єктивна, більше того, вона певною мірою приватна, оскільки присутня лише у свідомості дослідника й на початкових етапах дослідження недоступна для ширшої аудиторії. Виходячи з цього внутрішнього світу, дослідник і формує новий власний наратив/текст, який містить історіографічне знання, розраховане вже на споживання широким загалом.

Важливе спостереження Я.Калакури про розширення предметного поля історичної науки та, відповідно, про появу ще не пізнаних аспектів самого об'єкта історіографічного дослідження. Тут можна звернути увагу й на розширення предметного поля історіографії, до якого потрапляє дедалі більше виявів історичного знання, причому не тільки під час його конструювання,

¹⁹ *Зашкільняк Л.* Сучасна світова історіографія. – С.12.

але й у процесі суспільного сприйняття, поширення у соціальному просторі, у масовій історичній свідомості.

Другий і третій розділи посібника безпосередньо присвячені історичним, теоретичним, методологічним засадам історіографічного дослідження. Тут подано авторську періодизацію історіографії (зокрема в розвитку української історичної думки виокремлено вісім періодів), розкрито її теоретико-методологічну, пізнавально-аналітичну, світоглядно-виховну та критично-прогностичну функції, при цьому підкреслено, що вони можуть бути успішно реалізовані за умови належної методологічної та фахової зрілості дослідника. Автор посібника ґрунтовно виклав теоретичний і практичний виміри пріоритетних компонентів методологічного інструментарію історика: основоположних принципів, дослідницьких методів і засобів історіографічного пізнання.

Розглянуто термінологічний апарат історіографа, зміст ключових концептів теорії й методології історіографічного пізнання: «історієписання», «історіографічний процес», «український історіографічний процес», «історіографічна ситуація», «історіографічний факт», «історіографічне явище», «історіографічна концепція», «течія історичної науки», «напрямок в історичній науці», «наукова (історична) школа», «історичне мислення», «стиль історієписання», «тип історика», розкрито особливості їх застосування в умовах цивілізаційного, антропологічного, системного, міждисциплінарного та інтегративного підходу.

Значне місце в посібнику відведено розгляду структури методології історії й історіографії; систематизації основоположних принципів історіографічного дослідження: історизму, системності, цілісності, об'єктивності (неупередженості), наступності, усебічності, історичного антропологізму (людиноцентризму), світоглядності, внутрішньої самоорганізації змісту й саморозвитку науки, спростування хибних тверджень, фальсифікацій і спотворень.

Серед зазначених принципів історіографічного дослідження особливо обговорення потребує принцип об'єктивності, оскільки його артикуляція неодноразово наражається на критику опонентів. Принцип об'єктивності має розглядатися з позиції епістемології, виходячи з її предмету, а саме – з'ясування того, наскільки отримане знання (у цьому випадку як історичне, так і, власне, історіографічне) відповідає певній реальності (у випадку історіографічного дослідження – його об'єкту).

Ось тут, на нашу думку, варто звернути увагу на відмінність епістемологічних ситуацій при оперуванні з історичним знанням та історіографічним знанням. У першому випадку доволі проблематично стверджувати про повну відповідність історичного знання минувшині, оскільки найретельніший історик не може відобразити у своїх текстах минуле таким, як це було насправді («wie es eigentlich gewesen» – за класичним принципом Л. фон Ранке). Отже історичне знання апіорі не спроможне об'єктивно відображати минувшину, і завжди буде певною інтелектуальною конструкцією, яка лише наближається до такого відображення. У другому випадку, коли йдеться про історіографічне знання, маємо дещо іншу епістемологічну ситуацію. Адже історіограф має справу не з самою минувшиною, а з її інтерпретаціями в текстах істориків (рівним чином і з іншими історіографічними фактами), які для нього є

тією реальність, котру він досліджує. Тут виникає помітна епістемологічна амбівалентність. З одного боку, історичне знання іманентно є суб'єктивним (певним інтелектуальним конструктом), але з іншого – історіограф має на озброєнні валідний методологічний інструментарій для його дослідження (отримання достовірного історіографічного знання). Очевидно, що у цьому випадку достовірність може бути більш точним епістемологічним регулятивом, ніж об'єктивність. Остання ж може розглядатися як певна етична категорія, як ідеал, на який має орієнтуватися дослідник (власне, до цього й відсилає читача Я.Калакура в тексті посібника; с.110–112).

Зрештою, можна погодитися з думкою сучасної російської філософії О.Мамчур: «Сучасне використання поняття “об'єктивність” дозволяє легко ковзати між її смислами, які по черзі стають то онтологічними, то епістемологічними, то методологічними й моральними. Ці різні смисли не узгоджуються ані на рівні принципів, ані на рівні практики. “Об'єктивне знання”, зрозуміле як “систематичний теоретичний опис світу таким, яким він є насправді”, підходить до істини настільки близько, наскільки дозволяє сьогодняшня боязка метафізика. Навіть найпалкіший захисник “об'єктивних методів” у науці – будь вони статистичними, механічними, чисельними або якими-небудь ще – не зважиться заявити, що вони гарантують встановлення істини»²⁰.

Виходячи з плюралістичних підходів, традиційні наукові принципи історіографічного дослідження, які описані в посібнику, можна доповнити принципом проліферації теорій (розмноження), котрий характеризує нелінійний розвиток науки. За П.Фейерабеном, він орієнтований на пошук теорії й концепції, які несумісні з існуючими/домінуючими на нинішній час у науці²¹. Висунута вченим теорія залежить не лише від історіографічних фактів, а й від традиції, яку він репрезентує, від методологічного апарату, яким він володіє, від його метафізичних переконань, смаків, естетичних поглядів та інших елементів, що існують суб'єктивно в мисленні науковця. Створення альтернативних теорій сприяє їх взаємній критиці та стимулює розвиток науки. Зростання наукового знання полягає у висуненні сміливих гіпотез та їх спростуванні (але не усуненні з науки), у результаті чого можливе розв'язання наукової проблеми. Прикладами впровадження нових теоретичних засад у сучасну українську історіографію може слугувати застосування теорії психоісторії, концептуальної історії, дискурсивної теорії, конструювання історії історіографії в координатах «великих поворотів» соціогуманітарно-го знання, суб'єктивного перспективізму тощо.

Варта уваги запропонована автором посібника типологія комплексу основних і допоміжних дослідницьких методів, які використовуються в історіографії: універсальні методи наукознавства; кількісні та метричні методи; методи історичних й інших гуманітарно-суспільних наук; міждисциплінарні методи; спеціальні методи окремих галузей і дисциплін історичної науки (джерелознавства, архівознавства, палеографії, текстології, біографістики

²⁰ *Мамчур Е.А.* Объективность науки и релятивизм (К дискуссиям в современной эпистемологии). – Москва, 2004. – С.20.

²¹ *Фейерабенд П.* Против метода: Очерк анархистской теории познания. – С.53.

тощо), а також практичні рекомендації щодо їх застосування в історіографічних студіях. Цілком виправданим видається наведена Я.Калакурою характеристика методів історіографічного аналізу й синтезу, проблемно-ситуаційного, проблемно-хронологічного, логічного, порівняльного, текстологічного, а також кількісних і метричних методів.

У посібнику згадано також поняття «історіографічний метод», яким послуговувалися західноєвропейські історики та М.Грушевський. Однак, на думку Я.Калакури, у змістовному та сенсовому навантаженні вказаного поняття «йдеться не так про метод, як про згадуваний принцип наступності в історіографії» (с.119). Питання тлумачення історіографічного методу детально розглянула І.Колесник у концептуальній історії української історіографії, зауваживши, що рефлексій із приводу цього поняття після М.Грушевського в українській спеціальній літературі не було²². На нашу думку, власне історіографічний метод можна інтерпретувати як специфічну, притаманну саме історіографії наскрізну систему способів студіювання, дослідницьких практик, завдяки яким здійснюється історіографічне пізнання, починаючи від постановки наукової гіпотези й завершуючи теоретичними історіографічними знаннями. Якщо висловитися метафорично, то це своєрідний гносеологічний еквівалент історіографічної культури історика, передовсім історика-історіографа.

Також на увагу заслуговує метод «ідеалізації», точніше конструювання «ідеальних типів» – метод історіографічного моделювання. Під моделюванням розуміється дослідження об'єктів пізнання на основі їх моделей, що відтворюють або відображають ці об'єкти. По суті, це відтворення характеристик певного об'єкта на іншому, уявному, об'єкті. Під моделлю розуміється система, що відтворює суттєві сторони досліджуваного об'єкта. Це абстрактна інтелектуальна конструкція, своєрідний «замінник» об'єкта – квазіоб'єкт. Оскільки всі історичні джерела (відповідно й історіографічні) можна розглядати як своєрідні «інформаційні моделі» минувшини, то процес їх пізнання пов'язаний із моделюванням. За В.Підгаєцьким, усі писемні історичні джерела – суть знакові системи, зміст пізнавальної діяльності історика (створення свого власного уявлення про минуле та фіксація його у свідомості) є моделюванням, а результати його діяльності – суть гомоморфні знакові моделі минулого²³. Стосовно дослідження розвитку історичної думки найбільше значення мають саме функціональні моделі, які не буквально відтворюють прототип, але побудовані так, щоби зрозуміти його функціонування²⁴. Дедалі більшої популярності в історіографії набуває формально-кількісне моделювання, яке стосується вивчення динаміки наукової творчості істориків. Показовим прикладом історіографічного моделювання також може бути модель «віртуального коледжу», доволі продуктивна в дослідженні схоларної традиції.

²² Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. – С.64–65.

²³ Підгаєцький В.В. Основи теорії та методології джерелознавства з історії України ХХ ст.: Навч. посіб. для іст. фак. – Дніпропетровськ, 2001. – С.144–146.

²⁴ Посохов С. Історіографічна модель // Історіографічний словник: Навч. посіб. для студ. іст. фак. ун-тів. – Харків, 2004. – С.87.

Контент-аналіз історіографічного джерела також можна віднести до новаційного методологічного інструментарію. Сенс цього методу полягає у зміщенні фокуса дослідження у сферу інформаційного потенціалу мовного коду тексту. Використання такої лінгвістичної методики дозволяє отримати «латентну інформацію» з уже добре відомих історіографічних джерел. Будь-який текст, у тому числі той, що є історіографічним джерелом, відображає «картину світу» його автора, яка містить не тільки фактологічну складову, але й приховані суб'єктивні смисли (у тому числі явища «відсутності»), котрі передають інформацію про авторське ставлення до об'єкта дослідження. Виявити їх можливо шляхом формалізації, тобто виділення окремих референтних мовних одиниць, які зустрічаються в тексті, та розподілення їх на певні тематичні групи (категорії), скажімо «антропоніми», «топоніми», «час», «простір», «держава», «народ», «економіка», «культура», «схід», «захід» тощо. Їх кількісний підрахунок дозволяє виявити частоту використання (кількість згадувань) окремих одиниць у межах групи, здійснити порівняння між наповненістю різних груп і простежити зв'язок між ними. На базі цієї інформації можна створити мережеву модель нарративу окремого історика (історичної школи). Отримані в такий спосіб кількісні характеристики слугують ваговою підставою для історіографічних інтерпретацій, що дозволяють зробити висновки про якісний зміст джерела, скажімо про характер історичної концепції автора тексту тощо. За відповідною процедурою можна дослідити й особливості цитування (інтертекст) в авторському історичному/історіографічному тексті.

Відомі кілька цікавих прикладів використання контент-аналізу російськими дослідниками. Зокрема Д.Гутнов досить вдало застосував цей метод для аналізу класичної праці П.Мілюкова з історії російської культури²⁵, а Г.Можаєва та Н.Мишанкіна дослідили російську столичну і провінційну історіографію другої половини XVIII ст.²⁶ Вітчизняний політолог В.Осін студіює контент-аналіз як засіб конституювання та відтворення гуманітарних наук²⁷. Сподіваємося, що й українські історіографи не залишать без уваги цей продуктивний метод.

У посібнику детально описано сучасні засоби й техніки історіографічного дослідження, передовсім інформаційно-комунікаційне устаткування. При цьому зауважено, що вони не можуть замінити роботу дослідників безпосередньо з книгою, статтею, документом.

Наступні структурні підрозділи видання містять практичні рекомендації для проведення історіографічних досліджень. Так, у четвертому розділі детально описано жанри, типи текстів і стилі історіографічних студій. Зокрема охарактеризовано узагальнюючі історіографічні праці, монографічні дослідження,

²⁵ Гутнов Д.А. Опыт применения контент-анализа в историографическом исследовании (на примере книги П.Н.Милукова «Очерки по истории русской культуры») // Математические методы и ЭВМ в историко-типологических исследованиях. – Москва, 1989. – С.173–185.

²⁶ Можаева Г.В., Мишанкина Н.А. Контент-анализ историографического источника (к вопросу о междисциплинарности лингвистических методов) // Гуманитарная информатика. – Вып.3. – Томск, 2007. – С.87–110.

²⁷ Осин В. Процессы конститирования и воспроизводства в науке: исследование вариаций контент-анализа. – Днепропетровск, 2007. – 636 с.

наукові статті, повідомлення та виступи на наукових конференціях, дисертаційні роботи, бібліографічні огляди та рецензії. Для молодих дослідників пропонується порядок і покроковий механізм роботи над різними типами текстів.

Одна з позитивних сторін рецензованого посібника – органічне поєднання питань теорії, методології та дослідницької практики. У виданні окреслено сучасні підходи до бібліографічного, історіографічного та джерелознавчого забезпечення дослідження, до методики визначення стану висвітлення теми, способів пошуку, виявлення та класифікації історіографічних джерел. Заслужовує підтримки й частина посібника, в якій висвітлено сутність і співвідношення наукової проблеми та теми історіографічних студій, методику їх постановки, формулювання назви праці, а також вибір адекватного жанру дослідження. Ці питання розглядаються в тісному зв'язку з методикою й особливостями визначення об'єкта та предмета історіографічного дослідження, їх взаємозв'язку, взаємообумовленості. Звернуто належну увагу на специфіку визначення хронологічних і територіальних меж, формулювання мети й завдань історіографічного дослідження. При цьому Я.Калакура наводить конкретні приклади, розкриває специфіку історіографічних студій, аналізує їх сильні та слабкі сторони, застерігає від можливих помилок. Практичне спрямування має також окремий розділ посібника, присвячений формуванню джерельного комплексу історіографічного дослідження.

Не оминув Я.Калакура й низки організаційно-технологічних аспектів науково-дослідного процесу, його основних етапів, наприклад процедури вибору, узгодження та затвердження теми, складання плану і проспекту роботи, орієнтовного графіка її виконання, методики написання тексту, його редагування, апробації, підготовки до опублікування або захисту кваліфікаційних робіт, проведення презентацій.

Практичну цінність мають і змістовні додатки: розлога бібліографія; матеріали офіційно-нормативного характеру, які стосуються вимог до дисертаційних робіт, передовсім з історіографії; паспорт наукової спеціальності «історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни»; рекомендований перелік міжнародних стилів оформлення наукових публікацій; перелік фахових видань з історичних наук, у тому числі електронних; зразки бібліографічних описів; правила оформлення посилань на документи архівів; вимоги до оформлення авторського оригіналу статті для «Українського історичного журналу». Видання має і предметний покажчик.

Представлений у посібнику український історіографічний процес максимально персоніфікований. Автор виявляє толерантне ставлення до різних поколінь істориків, демонструє почуття вдячності своїм учителям та виявляє турботу про нинішню і майбутню генерації вітчизняних дослідників історії. Він достовірно оцінює розвиток української радянської історіографії, наголошує на ідейній неоднорідності історико-дослідницького середовища, визначає власне місце в історіографічному процесі тієї доби, демонструє здатність до самокритичного перегляду особистих тогочасних напрацювань.

Позитивно оцінюючи доробок Я.Калакури щодо методології історіографії, котрий характеризується високим рівнем фахової компетентності, належною

науково-теоретичною й методичною обґрунтованістю, а також прикладною спрямованістю, вважаємо доцільним висловити деякі побажання.

Насамперед, варто б ширше представити сучасні підходи зарубіжних дослідників до методології історичної науки, особливо з погляду постмодерністських практик і зростання інтересу до глобальної історії. З урахуванням інтеграції української історіографії у світовий простір історичної науки, збільшенням питомої ваги досліджень з історії зарубіжних країн варто було б подати особливості методики історіографічних студій стосовно цього сегмента доробку українських істориків. На більшу увагу заслуговує аналіз новітніх течій зарубіжної історіографії, пов'язаних із парадигмою постмодернізму та неопозитивізму. Ідеться, зокрема, про так звані «нову інтелектуальну», «нову соціальну», «локальну» і «глобалізаційну» історії, «психо-», «мета-», «мікроісторію», «гендерні студії» тощо.

Не заперечуючи право автора на власну інтерпретацію структури методології, усе ж убачається необхідність чіткішого розмежування понять «методологія» й «методика». Говорячи про методологічні напрацювання попередників, автор обмежився здебільшого перерахуванням прізвищ дослідників, не завжди конкретизуючи своє ставлення до їхніх праць. Звичайно, студії В.Котова, І.Крип'якевича, В.Стрельського, А.Санцевича та інших, які стосувалися методики історичних досліджень, морально застаріли, але висловити свою думку про них не було б зайвим.

На завершення зазначимо, що українська історична наука отримала науково-методичний посібник, який не має аналогів у вітчизняній методичній і дидактичній літературі. Його перевага полягає в тому, що тут органічно поєднано два складники: ґрунтовний виклад теоретичних засад і практичні рекомендації щодо проведення історіографічних досліджень. Видання стало своєрідною квінтесенцією тривалого і плідного науково-педагогічного шляху Я.Калакури, акумулювало його багатолітній досвід історіографічних студій та викладацької практики. Успішній підготовці посібника сприяла й та обставина, що автор є провідним фахівцем у галузі джерело-, архіво-, українознавства, керівником авторських колективів із підготовки підручників у галузі спеціальних історичних дисциплін. Практично-прикладний сегмент видання базується на узагальненні тривалої праці автора як наукового консультанта й керівника десятків дисертаційних праць, а також на постійній науково-експертній діяльності. Імпонує й те, що авторський текст насичений особистими самотутніми спостереженнями над різними історіографічними сюжетами. Зустрічаються оригінальні метафори, наприклад визначення історіографа як «перевізника знань і традицій між носіями історичної думки минувшини та сучасності» (с.7).

Отже можна з упевненістю стверджувати, що доробок професора Я.Калакури в галузі методології історіографічних досліджень уже став у пригоді як досвідченим колегам, так й історикам-початківцям, аспірантам, студентам, усім, хто цікавиться проблемами історієписання. Видання спонукає до пошуків нових підходів в осмисленні нашого пізнання минувшини.

Віталій Масненко (Черкаси)